

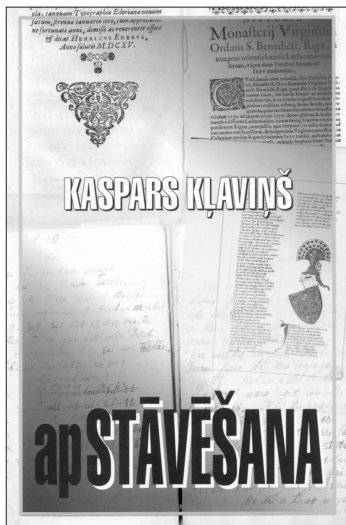
nenozīmē, ka ikviens “antisovjetiska rakstura izlēciens”, kas minēts kādā LKP dokumentā, liecina par nacionālo pretestību padomju režīmam. Vienlaikus S. Kruka pētījums pierāda to, ka padomju inteligence bija iekšēji diferencēta gan sociāli aktīvas rīcības, gan savas konformisma pakāpes ziņā. Cits jautājums, vai inteligences konformisms vienmēr bija saistīts tikai ar vēlēšanos nodrošināt sev labus dzīves apstākļus, vai tomēr dažkārt šeit bija nozīme ar savas reālās vai šķietamās misijas apziņu saistītiem apsvērumiem.²⁵

Pārfrāzējot recenzējamā pētījuma nosaukumu, varētu teikt, ka šis darbs ir “Par kultūras politiku – vienotu un daudzveidīgu!”. Vienojošais elements padomju kultūrpolitikā bija režīma attieksme pret to kā pret PSKP varas saglabāšanas instrumentu, bet kultūrpolitikas nosacītā daudzveidība atklājās tās realizācijas lokālajos kontekstos. Atšķirībā no dažiem vairāk populāra rakstura darbiem²⁶ Sergeja Kruka monogrāfija nepretendē uz t.s. padomju cilvēka mentalitātes rekonstrukciju, taču tajā atrodami fakti apstiprina padomju sabiedrībai raksturīgu sociālpsiholoģisko motīvu pārmatojamību. Līdz ar to šī grāmata skar problēmas, kas ir vienlīdz svarīgas vēstures zinātnei un mūsdienām, paplašinot izpratni par Latvijas sabiedrību gan pirms četrdesmit pieciem gadiem, gan arī šodien.

Mārtiņš Mintauris

²⁵ Sk.: Bleiere D. u.c. Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga, 2005. – 357. lpp.

²⁶ Vails P., Geniss A. 60. gadi. Padomju cilvēka pasaule. – Rīga, 2006. – 235 lpp.

Kļaviņš K. apStāvēšana. – Rīga: Mansards, 2009. – 184 lpp.

Iznācis vēstures zinātņu doktora Kaspara Kļaviņa rakstu krājums “apStāvēšana”. Parasti gan ar “apstāvēšanu” saprot mirušā ritualizētu aizvadīšanu, taču K. Kļaviņš to traktējis kā latviešu pagātnes vērtību fiksāciju un popularizāciju. Autors pats to skaidro ar vēlmi panākt kultūras un vēstures mantojuma revīziju un aktualizāciju, ko viņš saprot kā **stāvēšanu** par vērtībām un to tālāku attīstību vai vismaz šo vērtību ar godu **apstāvēšanu** (6. lpp.).

Ievadā autors iztirzā motivāciju šī darba tapšanai: pirmkārt, jau valsts bezatbildīgo nostāju pret savas tautas pagātnei (5. lpp.). Tam var piekrist, jo valsts atvēlētie finansiālie līdzekļi vē-

stures zinātnes attīstībai ir tik gaužām niecīgi, ka faktiski neatkarības gadu historiogrāfijas eksistencei jāpateicas tikai nemerkantilajam vēsturnieku entuziasmam. Otrkārt, autors uzskata, ka latviešu vēsturiskuma apziņa

derīga tikai mazvērtības kompleksu veicināšanai, jo mēs atrodamies novecojušu mītu un stereotipu varā (5. lpp.). Arī tam varētu piekrist – “Latvijas sērdienītes” tēls Eiropas vēstures krustceļos ir ļoti izplatīts vēsturiskajā apziņā.¹ Tomēr, domāju, tas radies vairāk nevis mazvērtības kompleksu ieaudzināšanai, bet pretēji – nacionālā tēla spodrināšanai. Tā, piemēram, mīts par 700 verdzības gadiem bija vairāk apliecinājums nevis latviešu apspiestībai, bet spējai šo laiku izturēt. Savukārt jaunākie pieņēmumi, šķiet, vairāk domāti arī pašu vēsturiskās vainas novelšanai uz citām tautām vai režīmiem.² Tomēr tas, ka šāda veida apziņa nav adekvāta ne attiecībā pret vēstures zinātnei, ne pret mūsu nākotni, ir jāapzinās. Negribētos gan piekrist K. Kļaviņa domām par to, ka vēsturei jābūt ierocim pret naidīgo propagandu (5. lpp.). Šīs funkcijas jāpilda ideoloģijai, bet ne vēsturei. Vēsture Latvijā 20. gadsimtā diemžēl vairāk ir pildījusi ideoloģijas kalpones lomu, radot jaunus mītus pastāvošo režīmu leģitimitātes stiprināšanai: piemēram, pamatojot vadonību vai vācu draudzīgo palīdzību cīņā pret austrumu barbarismu, vai arī gadsimtiem ilgo krievu un latviešu draudzību.³

K. Kļaviņš grāmatu proponējis kā metodoloģisku paraugu visiem tiem, kuri vēlas iesaistīties vēsturiskās apziņas revīzijā (6. lpp.). Mērķis labs, tikai autors nav pacenties paskaidrot, ko viņš saprot ar vēsturisko apziņu, kā tā formējas, transformējas, kādus mērķus sabiedrībā pilda utt. Šajā gadījumā sanāk tā, ka mainīt kaut ko gribas, bet nevar zināt, ko, un pats nopietnākais – pie kādām sekām šāda apziņas transformācija var novest.

Tāpat jāatzīmē, ka grāmatā nekādi metodoloģiskie norādījumi nav atrodami, bet tādi patiesi noderētu, lai izprastu, ko autors saprot ar revīziju. Revizionisms kā vēstures izpētes metode ir visumā plaši izmantots pasaulē. Arī Latvijā, kaut vai traktējot Otrā pasaules kara dramatiskos notikumus, šī metode tiek plaši lietota uzvarētāju valstu vēstures versijas pārskatīšanā. Populārāka kļūst vēstures procesu pārskatīšana, ņemot vērā dažādu sociālo un politisko realitāšu aktualizāciju.⁴ Ne visai saprotama ir K. Kļaviņa vēlme visur un vienmēr uzsvērt eiropieisko Latvijas pagātnē – uzsverot “mūsdienu Latvijas tumsonību” (7. lpp.), autors, domājams, pats to nevēloties, apvaino mūs visus, bet iespējams, ka tā ir revīzijas metodes sastāvdaļa – provocēt, lai mēs, piekriždami vai nepiekriždami autoram, pierādītu savu “gaišumu”.

Grāmatā ietverti 15 raksti – gan pirmpublicējumi, gan pārpublicējumi no periodikas un konferenču rakstu krājumiem. Hronoloģiski un tematiski

¹ Sk.: *Boldāne I.* Latviešu priekšstati par cittautiešiem: to veidošanās priekšnoteikumi 20. gadsimtā Latvijā // Etnisko attiecību faktors Latvijas vēsturē 20. gadsimtā. Zin. konferences materiāli 2008. g. 14. nov. – 19. lpp. http://www.lu.lv/laikraksts/zinatne/296/etnisko_attiecibu_fakors.pdf

² Piemēram, padomju vai nacistu režīms, kurā latviešiem atvēlēta tikai upura loma, tādējādi nivelējot līdzatbildību par Latvijas sovietizāciju, teroru, leģiona izveidošanu u.c.

³ Sk., piemēram: *Tentelis A.* Vadonības gars un vadonības princips mūsu vēsturē // Latvijas Kareivis. – 1935. – 30. jūl.; *Jaunā Latvijas vēstures izpratne* // Tēviņa. – 1942. – 12. janv.; *Pelše R.* Latviešu un krievu kultūras sakari. – Rīga, 1951.

⁴ Vēstures uzmanības centrā nonākot iepriekš dažādu apstākļu dēļ neaktualizētām problēmām un izpētes objektiem – piemēram, pretestības kustību izpēte iepriekš pastāvējušiem režīmiem, *gender* pētījumi vēsturē u.c.

rakstu krājums ir ļoti raibs, kas liecina gan par autora interešu vispusību, gan arī zināmā mērā par izklaidētību. Izlasot krājumu, rodas iespaids, ka autors vēlējies aptvert tādu problemātikas devu, kas būtu jāiztirzā vairākās monogrāfijās. Daudziem noteikti varētu rasties jautājums – kādēļ šādai grāmatai bija jāparādās? Varbūt tā ir noteikta perioda retrospekcija? Vai labāko darbu izlase (*the best of*)? Taču tādas parasti velta aizgājējiem kā piemiņas izdevumus. Mehāniskā rakstu, referātu pārņemšana krājumā un vienotas koncepcijas neesamība – ideja par “apStāvēšanu” šeit šķiet samākslota – jāuzskata par nopietnu trūkumu. Bieži referātos un rakstos pētnieku ierobežo redakcijas noteiktie apjomi, kas neļauj pilnīgi attīstīt kādu autora koncepciju. Būtu saprotams, ja K. Kļaviņš, lai novērstu šo minusu, krājumā būtu publicējis pārstrādātas un papildinātas savu agrāko darbu versijas.

Ja autors grāmatu vēltījis ne tikai profesionāliem vēsturniekiem, tad jāpārmet tekstu sniegšana t.s. Lejasreinas *Mischsprache* (28., 29. lpp.), poļu (78., 81. lpp.), latīņu (71., 150. lpp.) valodā bez tulkojuma, kas dažiem vēstures interesentiem varētu sagādāt vilšanos. Ja K. Kļaviņa nodoms ir revidēt vēsturisko apziņu, jāraksta ir sabiedrībai, nevis nelielai profesionāļu saujiņai.

Tāpat pārmetumu vietumis ir pelnījis vizuālā materiāla izmantojums. Nav izprotams, kādēļ rakstā par ģerboņu heroldu Gelri trīs pilnas lapas atvēlētas Gelres “Ģerboņu grāmatas” reprodukcijām – vai tajās ir informācija par Livoniju, vai reproducēti ir to bruņinieku vāpēni, kas piedalījušies karagājienos Baltijā? Rakstā par hernhūtiešiem sniegta četras latviešu “buramgrāmatas” reprodukcijas, piedevām visas ar identiskiem paskaidrojumiem – sak, tur savijas baltu pagānisma, kristietiskās mistikas un kabalistikas elementi (49., 51., 53., 55. lpp.). No visām grāmatā ievietotajām ilustrācijām tikai viena ir noformēta pēc akadēmiskām prasībām (169. lpp.).

Kaitinoša ir autora lietotā retorika, kas, pārfrāzējot viņa paša rakstīto, neliecina par “augstu komunikācijas kultūru” (140. lpp.), piemēram, apzīmējot S. Kruka teorijas par Lāčplēsi kā muļķīgas un padomiskas (98., 99. lpp.). S. Kruka argumentācijai K. Kļaviņam vajadzētu pretstatīt savus argumentus, un tikai lasītājs būs tiesīgs izspriest, kura teorijas tad ir muļķīgas.

Rakstā “Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju?” (7.–20. lpp.) autors aizstāv uzskatu, ka Livonijas izveidošana bijusi balstīta uz līdztiesīgu noteikumu pamata starp vietējiem iedzīvotājiem un katoļu baznīcu, Rīgas pilsētu, bīskapu un ordeni (10. lpp.), ka vietējiem iedzīvotājiem bijusi liela loma Livonijas aizsargāšanā pret ārējiem ienaidniekiem. Livonijas tematikai vēltīts arī raksts “Ģerboņu herolds Gelre kā 14. gadsimta Livonijas reprezentētājs Rietumeiropas kultūrā” (21.–33. lpp.). Rakstus caurstrāvo ideja par to, ka jāpierāda, ka viduslaikos Livonija nav bijusi provinciāla zeme un bijusi nesaraujama [Rietum] Eiropas sastāvdaļa (7., 24. lpp.). Gribētos gan, lai autors minētu tos mūsdienu autorus, kas tā uzskata. Tas, ka I. Lancmanis savā grāmatā “Heraldika”⁵ neanalizē P. Zūhenvirta

⁵ *Lancmanis I. Heraldika.* – Rīga, 2007.

dzeju (24. lpp.), vēl nenozīmē, ka viņš vēlējies noliegt Livonijas nozīmi, domāju, tādi pārmetumi ir nepārdomāti.

Autors pievērsies arī Baltijas jezuītiem (34.–45. lpp.). Precizējot: autors laikam gan domājis Jezuītu ordeņa darbības raksturojumu Baltijā, jo bez Georga Elgera citus Baltijas izcelsmes jezuītu darbā neatrast. Rakstā viņš apskata jezuītu darbības aspektus, izceļot to “intelektuālo misiju”. Piekrītot autoram, ka jezuīti ir patiešām nozīmīgs, varbūt pat pietiekami nenovērtēts faktors Latvijas kultūras vēstures attīstībā, tomēr gribētos, lai rakstā tiktu atspoguļoti arī jezuītu mērķi, kas mudināja tos izmantot līdz tam netradicionālas un iedarbīgas metodes ticības izplatīšanā. Gan grāmatu, gan skolu, gan arī teātra izrāžu spēlēšanai bija viens mērķis – atgriezt iedzīvotājus Romas katoļu baznīcas klēpī, mazinot Baltijas evaņģelizāciju.

Rakstā “Ieskats latviešu hernhūtiešu mistikas tradīcijā” (46.–57. lpp.) autors apskata brāļu draudžu adeptu vidū izplatīto mistisku vīziju redzēšanu, sapņu tulkošanu, personiskās saiknes meklēšanu ar garu pasauli. Jautājumus rada vairāki autora apgalvojumi: vispirms jau, hernhūtiešu darbību dēvējot par “faktiski pirmo latviešu nacionālo atmodu” (46. lpp.), būtu nepieciešami vismaz fragmentāri apsvērumi, kas viņam liek tā domāt, vai atsaucies uz autoriem, kas šādu teoriju izvirza. Otrkārt, pilnīgi neizprotama ir autora vēlme sasaistīt hernhūtiešus ar komunistiem, minot, ka daudzi ievērojami komunisti nāca no hernhūtiešu ģimenēm (47. lpp.). Kas konkrēti? Cik procentuāli attiecībā pret citām reliģiskajām grupām hernhūtiešu pēcteči kļuva par komunistiem? Par to autors kļusē. Un, treškārt, K. Kļaviņš uzskata, ka hernhūtiešu mistiskā tradīcija esot cieši saistīta ar ebreju reliģisko tradīciju – hasīdismu un kabalistiku. Tam būtu nepieciešami papildu pierādījumi. Tas, ka “Mērnīeku laiku” Kaspars savos izteicienos lieto Toras elementus (56. lpp.), ir nepietiekami. Atsaukšanās uz Vecās Derības tēliem ir ļoti izplatīta daudzos radikālajos protestantisma virzienos, bet vai tas pierāda to, ka hernhūtieši būtu ko dzirdējuši par hasīdiem vai kabalistiskajiem tekstiem? Arī autora reproducētās “buramgrāmatu” lappuses nepārlicina, jo tikai vienā no tām redzami ebreju alfabēta burti, kas, visticamāk, lietoti kā simboli. Cerams, ka nākotnē K. Kļaviņš spēs pierādīt (vai arī noliegt) šo interesanto hipotēzi.

Virkne rakstu veltīta kultūrvēsturiskai tematikai. Šeit jāmin pētījums par M. Borha poēmu “Jersika” (77.–86. lpp.), Žila Verna darba “Drāma Livonijā” apskats (87.–94. lpp.), raksti veltīti arī Andrejam Pumpuram, Jānim Rainim un Jānim Ezeriņam. Rakstā par Latvijas un Prūsijas kultūrvēsturisko kontaktu aspektiem autors pievērsies leģendārā senprūšu valdnieka Videvuda tēlam kultūrā (59.–67. lpp.).

Rakstā “Vai Baltija ir sengrieķu eposu dzimtene?” (166.–175. lpp.) autors mēģina atrast racionālo kodolu itāļu atomfizika Felīces Vinči teorijai (vai, precīzāk, vēsturiskajai fikcijai), ka leģendārā Homēra apdziedātā Troja meklējama Baltijas jūras krastā. Jāsaka gan, ka racionālus momentus iespējams saskatīt pat visiracionālākajās lietās, bet – vai tas attaisnojas? Homēra burves Kirkes salīdzinājums ar arhetipisko latviešu zeltēni, jo tā aužot dzied (170. lpp.), šķiet nedaudz komisks.

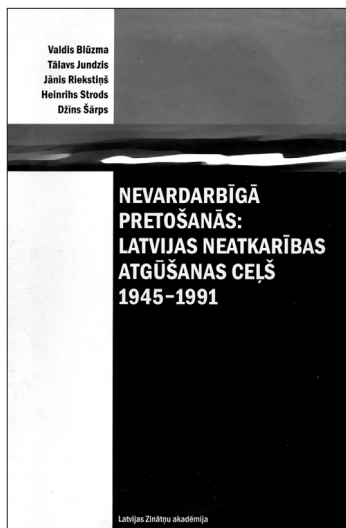
Rakstā “Latviešu pilsētnieki un pasaka par zemnieku tautu” (146.–155. lpp.) autors aizstāv savu pirms dažiem gadiem izvirzīto domu, ka latviešu uzskatīšana par zemnieku tautu atzīstama par mītu.⁶ Iespējams, ka tas ir maldinošs apgalvojums, runājot par 19./20. gadsimta miju, kas ir autora uzmanības centrā, tomēr jāatceras, ka pāris desmitgades vēsturē ir nenozīmīgs laika posms, lai apziņa par urbanizēto latvieti kļūtu par realitāti vēsturiskajā apziņā. Ja arī 1914. gadā 40% (autors, atsaucoties uz J. Trapāna datiem, min 45%) iedzīvotāju dzīvoja pilsētās, tad jau pēc Pirmā pasaules kara pilsētnieku īpatsvars saruka līdz 24% un atjaunojās līdz 35% robežai 30. gados.⁷ Autors uzskata, ka “latviešu zemnieciskums” lielā mērā nācis no latviešu tradicionālās kultūras, kļūdamas par nozīmīgu nacionālās pašapziņas elementu (152. lpp.). Iespējams, ka tieši šis apgalvojums prasītos pēc rūpīgas analīzes, kas dotu skaidrāku priekšstatu, kā veidojies mīts par “arāju tautu”.

Krājumā ievietoto rakstu dažādā tematika, problemātika recenzentam arī liek kļūt nedaudz haotiskam. Domāju, ka K. Kļaviņa darbiem ir viena ļoti laba īpašība – tie neatstāj vienaldzīgu, rada vēlmi diskutēt, apstrīdēt vai apstiprināt autora izteiktās domas. Diemžēl zinātniskās diskusijas kultūra Latvijas vēstures zinātnē, šķiet, ir mirusi (vai tā kādreiz ir bijusi?!). Autoram būtu jāvēl savas izteiktās domas novest līdz pamatotām hipotēzēm un teorijām. Savukārt vēsturniekiem jānovēl par tām diskutēt, jo tikai strīdos dzimst patiesība.

Kaspars Zellis

⁶ Sk.: *Kļaviņš K.* Mīti, konjunktūra un aktuālās vērtības Latvijas vēsturē // *Latvijas Vēsture.* – 2004. – Nr. 3.

⁷ 20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts 1918–1940. – Rīga, 2003. – 293. lpp.

Blūzma V., Jundzis T., Riekstiņš J., Strods H., Šārpss Dž. Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945–1991). – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008. – 640 lpp.

Aizvadītā gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā pasaules sabiedrība ar visdziļākajām simpātijām uztvēra Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tautu centienus atgūt brīvību un atjaunot savu valstisko neatkarību, izmantojot tikai miermilīgus, demokrātiskus līdzekļus un vēsturiskā taisnīguma apziņu. Pārējām toreiz brūkošās padomju impērijas tautām mēs kļūvam par paraugu, un ne